

Кваша О.О., старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор

«ЗЛОДІЇ В ЗАКОНІ» ТА «ЗЛОЧИННИЙ МИР»: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ

У сучасній Україні спільна злочинна діяльність, насамперед, в організованих формах, становить найбільшу небезпеку для суспільного розвитку та самого існування держави. Збільшення кількості злочинів у складі злочинних організацій, зокрема терористичних, підтверджує тенденцію об'єднання зусиль тих осіб, які прагнуть досягнення злочинних

цілей найефективнішим способом. Протягом 2014 року, за свідченням вчених, опубліковано 478 злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 258-3 КК України, тоді як у 2013 році лише один [2, с. 4]. Організована злочинна діяльність характеризується специфікою діяльності організаторів та керівників злочинних стійких об'єднань та їх учасників, власними закономірностями розвитку, врахування чого є неодмінною умовою для здійснення в Україні належної протидії цьому найнебезпечнішому виду злочинності.

Чинний кримінальний закон України виокремлює організаторів, керівників та інших учасників злочинних організацій (ст. 255 КК України). Разом з тим у законотворчому процесі намітилася тенденція розширення меж відповідальності співучасників злочинних організацій. Ще у 2012 році було внесено проект Закону України №10506 «Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру», і надалі у проекті Закону від 08.01.2013 пропонувалось доповнити КК України статтю 256-1

«
Наявність статусу «злочинців в законі» та належність до злочинського миру» [3].

У 2015 році на розгляд нового складу Верховної Ради кількома народними депутатами внесено подібний законопроект «Про внесення змін до статті 255 Кримінального кодексу України (щодо встановлення кримінальної відповідальності для «злочинців в законі»)» [4]. Викликає сумніви вже сама назва, з якої може скластися враження ніби до цього в Україні не було встановлено кримінальної відповідальності для «злочинців в законі». На наш погляд, чинна стаття 255 КК містить належні підстави для притягнення таких осіб до відповідальності. Крім того, некоректним у назві законопроекту вважаємо формулювання «встановлення кримінальної відповідальності для «злочинців в законі»». Кримінальний закон не встановлює відповідальності для тих чи інших осіб, а - за вчинення особами суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину. Тобто вже у самій назві закладена невідповідність постулатам кримінального права України. У цьому законопроекті

пропонується внести зміни до статті 255 КК України, доповнивши її новими частинами, в які внести поняття «зайняття особою вищого становища в злочинній ієрархії», «особа, яка займає вище становище в злочинній ієрархії». У примітці до цієї статті «особою, яка займає вище становище в злочинній ієрархії («зłodий в законі») є особа, яка відповідно до визначених у злочинному миру (злочинному середовищі) спеціальних правил поведінки в будь-яких формах організує та/або керує зłodийським миром (користується авторитетом у членів зłodийського миру, надає їм завдання/доручення, що сприяють досягненню цілей злочинного миру, організує зłodийські розбори, бере участь у зібранні (сходці) «зłodіїв в законі» тощо). Наводиться і розуміння законодавцями поняття «зłodийський мир».

Позитивом цього законопроекту є намагання авторів пояснити новели, які вони прагнуть закріпити в КК України. Водночас зміст цих новел викликає певні заперечення. Для з'ясування змісту ознак понять «особа, яка займає вище становище в злочинній ієрархії («зłodий в законі»)» та «зłodийський мир (зłodийське середовище)» використовується чимало надзвичайно розмитих критеріїв, зокрема: «визначені у злочинному мирі спеціальні правила поведінки»; «зłodийські розбори»; «будь-яке об'єднання осіб».

На нашу думку, внесення у КК України поняття злочинного миру є недоречним ні з точки зору кримінального права, ні з точки зору семантичного значення термінів. В українській мові основне значення слова «мир» — відсутність незгоди, ворожнечі, сварок; згода, злагода, лад [5, с. 187]. У контексті авторської редакції суть пропонованого поняття, очевидно, відображає слово «світ». З іншого боку, поняття «зłodийський мир/світ» не відповідає змісту, який вкладено у нього авторами. Зłodийський/злочинний світ — це більш широке поняття, яке охоплює всю злочинність, а не лише її організовану форму. Також виникає питання: чи може законодавець послуговуватись поняттям, яке є жаргоном, поширеним серед злочинців - «зłodії в законі». А надалі у закон будуть вноситись й інші жаргони із злочинного середовища? Так, «зłodії в законі»

застосовується на побутовому рівні, у працях дослідників професійної та організованої злочинності, однак все ж має переносне значення. У даному понятті поєднані несумісні, взаємовиключні терміни : «злочин», яке за будь-яких умов має негативний зміст, та «закон», яке має позитивне смислове навантаження.

У кримінально-правовому сенсі не витримують критики запропоновані тлумачення й інших понять. Такі категорії як «вище становище», «соціальні зв'язки між всіма учасниками групи», «цілі злочинного миру», «злочинські розбори» для вітчизняного кримінального права є неприйнятними, мають надто невизначений і оціночний характер, можуть і, зважаючи на стан вітчизняної судової системи, будуть тлумачитись по-різному на розсуд правозастосовувача. Криміналізація «зайняття особою вищого становища в злочинній ієрархії» дозволить карати не за *вчинення діяння*, а за статус особи чи належність до певного середовища, що суперечить поняттю підстави кримінальної відповідальності злочину, якою у статі 2 КК України визначено *вчинення особою суспільно небезпечного діяння*. Самі по собі наміри людини, які не втілилися в конкретному діянні, не отримали реалізації, не розглядаються як підстава кримінальної відповідальності. Вчені слушно зауважують, що не можна погодитись із існуючою в науці думкою, що участь у злочинному співтоваристві слід вважати закінченим злочином з моменту давання особою згоди, проголошення клятви чи виконання іншого ритуалу вступу до злочинного співтовариства [1, с.8].

Отже, новели запропонованої норми викладені суперечливо, безсистемно, не узгоджуються з іншими нормами та чинною кримінально-правовою термінологією, суперечать як принципам сучасного кримінального права, так і правилам української лінгвістики. Внесення таких змін вимагатиме корегування інших норм кримінального права, містить небезпеку руйнування системи Загальної частини, і не лише інституту співучасті у злочині. Прийняття такого закону потягне за собою необхідність змін самих основ (підвалин) вітчизняного кримінального права, насамперед - розуміння підстави кримінальної відповідальності та злочину. Тоді

як навпаки, будь-які зміни Особливої частини мають бути узгоджені із принципами і положеннями Загальної частини кримінального права.

Ідею законопроектів, очевидно, не слід відкидати, однак її реалізація потребує суттєвого доопрацювання. Слід розглянути доцільність внесення змін до ст. 67 КК України в частині врахування згаданого статусу як обтяжуючої обставини, за умови, що така особа вчинить суспільно небезпечне діяння, передбачене КК, тобто матиме місце підстава для притягнення його до відповідальності. Потребує окремого наукового пошуку адекватне визначення статусу «злодій в законі» на основі юридичної термінології. О.М. Костенко відзначає, що феномен «злодії в законі» виник у 30-і роки ХХ ст. в умовах існування злочинності, властивих колишньому СРСР, і має тенденцію до видозмінення зі зміною цих умов. У зв'язку з цим можна констатувати, що сучасні властивості, структурно-функціональна характеристика формування «злодії в законі» має багато специфічного порівняно з тими, що були йому притаманні у 30-і роки ХХ століття [6, с. 614]. Слід згадати, що такого статусу набували лише особи, яка мали кілька судимостей - рецидивісти. Можливо цей, усталений у теорії, термін слід використати при формулюванні новели.

Слід уникати внесення змін до положень Загальної частини КК, оскільки принципів положення кримінального права не можуть «підганятися» під обумовлені тими чи іншими потребами часу новели Особливої частини КК. Тому слід ставити питання не про *криміналізацію статусу* «злодії в законі», і навіть не про *криміналізацію діяльності* «злодіїв в законі» (їх дії охоплюються статтею 255 КК), а про посилення відповідальності таких осіб (через внесення змін до ст. 67 КК).

Список використаних джерел

1. Агапов П. Организация преступного сообщества (преступной организации): некоторые проблемы юридической оценки / П. Агапов // Уголовное право. - 2006. - № 2. - С.4-8.

2. Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій / А.А. Вознюк. - К. : НАВС, 2015. - 192 с.

3. Проект Закону України «Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність "злочинців в законі" та осіб, що належать до злочинського миру» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/bproc>

4. Проект Закону про внесення змін до статті 255 Кримінального кодексу України (щодо встановлення відповідальності для "злочинців в законі") [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/pf3511=52627>

5. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. - [2-е вид., виправ.]. - К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008. - Т. 2: К-П. - 2008. - 928 с.

6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. - К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998-2004. - Т. 2: Д-Й. - 2001. - 741 с